

ПИВО КАРАМАТИЈЕВИЋ, УМЕТНИК И БОРАЦ

У уметничким струјањима у југословенској уметности тридесетих година нашег века, све јасније се издвајала идеја и формулисао захтев да уметност у друштвеним збивањима заузме борбени став, да постане средство социјалног, револуционарног преображаја земље. Нова тенденција, коју су мање-више и програмски истакле поједине уметничке групе — „Земља“ (1929), „Живот“ (1934), „Словенски лик“ (1935), „Collegium artisticum“ (1939) — имала је свој одраз у социјално ангажованом сликарству, нарочито у графици, која је колико богатством и једноставношћу изражајних средстава, толико и могућностима умножавања била погодан израз друштвене ангажованости, бритко средство за ширење напредних идеја и тежњи. Међу значајним графичким мапама тога времена које су оштром критиком и протестом осветлиле тадашње друштвене односе, а својим директним и једноставним средствима истицале битне, критички обојене видове тадашње стварности налазе се и две мапе Првослава-Пива Караматијевића,¹ „Санџачка стварност“ (цртежи, 1933) и „Земља“ (линорези, 1938), са мотивима из живота сељака Санџака. По начину на који на овим листовима приказује своје виђење тешког живота сељака, његово сиромаштво и нераскидиву повезаност са земљом која га храни, Караматијевић је близак идејама чланова београдске групе „Живот“.² Посебно се истичу линорези „Земље“ у којима низом оштрих црно-белих површина слика сељаке готово изгубљене на великим црним браздама ораница. Тужна, испијена лица, већ отупела од умора и глади на листовима „Жена“ и „Сељак“ допуњују чемерну слику о санџачком селу тридесетих година овога века.

Овај процес уметничког ангажовања, испољен на Караматијевићевим предратним графичким листовима, развио се и природно продужио у народноослободилачком рату, који је ује-

¹ Првослав-Пиво Караматијевић рођен је 5. маја 1912. године у Новој Вароши, од оца Јевстатија, свештеника, касније пуковника ЈНА, и мајке Јефимије, учитељице. Основну школу и гимназију завршио је у Новој Вароши и Пријепољу. Уметничку школу и I годину Академског течаја завршио је у Београду 1932. Исте године први пут излаже на IV пролећној изложби југословенских уметника у Београду, слика у уљу. Крајем 1934. године започиње своје службовање као ликовни педагог у гимназијама у Ужицу, Пљевљима, Новом Пазару и Скопљу.

² Групи „Живот“ припадали су: Ђорђе Андрејевић Кун, Мирко Кујачић, Драган-Баја Бераковић, Ное Живановић, Владета Пиперски, Ђурђе Теодоровић. Састанцима групе присуствовали су и напредно оријентисани уметници: М. Пијаде, С. Боднаров, Ј. Бенковић, П. Караматијевић. (Лазар Трифуновић, *Српско сликарство 1900—1950*, Београд, 1973, стр. 456—466).

динио борбу за ослобођење са борбом за друштвени преображај земље. Првих дана устанка, месеца јула 1941. године, Караматијевић приступа народноослободилачкој војсци и постаје борац Златарске партизанске чете. Од тог тренутка почиње његов партизански пут, дуг и неизванстан, пун искушења. Његово име уткано је у многобројне делатности уметника-партизана. Суделовао је у раду Агитпропа Врховног штаба, у Ужицу, новембра 1941. године, као члан Првог партизанског атељеа, где је био првенствено ангажован на пословима дневне пропаганде, на изради плаката и вињета за партизанску штампу.³ После напада непријатеља на Ужице, последњих дана новембра, Караматијевић одлази у Санџак. Са одредом се задржава неко време у свом родном месту Новој Вароши. У родитељској кући сакрива драгоцене доказе делатности партизанског атељеа из Ужица — цртеже, вињете, заглавља, плакате, своје, Боре Баруха и Драгољуба Вуксановића.⁴ И на новоослобођеној територији, 1942. године, у источној Босни, у Чајничу, Пиво Караматијевић ради на сличним пословима, али истовремено у свој дневник све више уноси интимне белешке о драматичним ратним призорима. У пролеће те године, за време прославе 1. маја у Фочи, у згради бившег среског суда, отворена је изложба плаката на којој је излагао заједно са Исметом Мујезиновићем и Војом Димитријевићем. После повлачења из Фоче, недалеко од села Грандића, у шуми на стаблима, приказана је нова изложба ових уметника. Уз плакате изложили су и цртеже са мотивима партизанске борбе и ликовима њених учесника. Листови са ове две партизанске изложбе доживели су сличну судбину као и неки скривени у Караматијевићевој кући у Новој Вароши: закопани на Игману, недовољно обезбеђени од влаге, пропали су у току рата.

Покрет се наставља према западној Босни и почетком зиме 1942. године Караматијевић са Војом Димитријевићем декорише салу за Прву конференцију Антифашистичког фронта жена Југославије у Босанском Петровцу.⁵ У Дрвару, цртежима декори-

³ Из овог времена познат је његов рад са Бором Барухом на плакату „Пази, петоколониаш вреба!“, који је настао после експлозије у ужичкој фабрици оружја. Плакат је изведен у две боје, у 600 примерака, а, у недостатку материјала, изрезан је на комаду линолеума који је узет са пода Дома здравља. Детаљније о раду у овом атељеу: Пиво Караматијевић, *Партизански атеље у Ужицу 1941*, „Политика“, 1. мај 1961, стр. 11.

⁴ На жалост, материјал није сачуван. Иако добро сакривен, 1943. године открили су га по заузимању Нове Вароши борци једне партизанске јединице и употребили за потпаљу ватре.

⁵ Овде је поводом истог догађаја уметник израдио линорез „Бакљада у Петровцу“ (збирка Војног музеја), који сведочи о томе да је ликовно стварање у НОР-у, често вид извршења дневних задатака, присиљавало уметника да се, у оскудици потребних сликарских или графичких материјала, послужи неким другим средствима. Тако је Караматијевић, да би приказао манифестанткиње у Бос. Петровцу, у недостатку штампарске боје употребио боју за штампиле, која се у току отискивања понегде разлила (бакља, лица жена). Неадекватан материјал послужио је аутору и приликом израде неких портрета. Уместо туша или мастила, употребљавана је течност за бојење бактерија при стављању под микроскоп.

ше Дечји дом. У штампарији „Борбе“, у Дринићима, ради прилоге за штампу, што наставља и касније, све до краја рата. Давао је прилоге за листове: „Борба“, „Пролетер“, „Наша жена“, „Жена данас“, „Лист Антифашистичког вјећа Санџака“ и друге.⁶ Израдио је заглавља за „Билтен Врховног штаба“, „Војно-политички преглед“, лист „Побједу“. У Пљевљима је резао линолеуму карикатуре — дописнице на тему издаје: „Медаља за ревносну службу“, „Четничка правда“, мобилизационо-агитационе плакате, као „Гони их, друже борче“, позиве на радне акције: „Сви на посао“, „Градимо“.

Караматијевићев ратни пут започео је у Србији 1941. године, да би се продужио кроз Босну и Црну Гору. Учесник је тешких и славних битака на Неретви и Сутјесци, да би се при крају рата, у лето 1944. године, кратко задржао у партизанској бази на југу Италије.⁷ Боравио је са Бранком Шотром и Пјером Крижанићем у Барију, недалеко од Коцана. По повратку у земљу, долази у ослобођени Београд, где се налазио на различитим дужностима у друштвено-политичким организацијама.⁸ Наставио је да се бави и педагошким радом. Предавао је слободно цртање на Архитектонском факултету у Београду, све до своје смрти, 28. августа 1963.⁹

Ни после рата, у слободи, не напушта тему народноослободилачког рата и револуције, која остаје трајни извор његових уметничких инспирација. Тако се и у његовој мапи из 1948. године, „Цртежи Пива Караматијевића“,¹⁰ упоредо налазе листови са мотивима обнове земље и они са сећањима за време рата, док је мапа цртежа и графика „Сутјеска“, из 1952. године, цела посвећена том времену. Ако се прати ратна биографија Пива Караматијевића, очигледно је да се он као сликар и графичар бавио многостраном пропагандном делатношћу коју су диктирале ратне, партизанске прилике. И поред тога, увек је налазио времена да у свој сликарски дневник, готово од првих дана устанка до завршетка рата, увек када је за то имао прилике, ликовним средствима забележи све што га је као човека и уметника узбуђивало. Његова ликовна заоставштина из рата углавном се састоји од цртежа малог формата изведених мастилом или тушем. Његова сликарска бележница представља својеврсни дневник у правом смислу речи, јер је скоро по правилу сваки цртеж сигниран, са назначеним датумом и местом рада, што повећава њи-

⁶ Владимир Дедијер у *Дневнику*, II издање, 1951, на страни 296, пише: „Четвртак 24. децембар 1943. Уз чланак за „Борбу“ Слободна територија — петина Југославије, израдио сам географску карту ослобођене територије. Пиво Караматијевић је направио у дрвету одличан клише.“

⁷ Kozzapo је мало место у близини града Monopoli, где је била смештена колонија уметника-партизана, у којој су тада, између осталих уметника, боравили и сликари: Ђорђе Андрејевић Кун, Маријан Детони, Ђуро Тиљак, Оскар Херман, Отон Постружник и други.

⁸ Демобилисан је у чину мајора ЈНА. Носилац је више ордена и Споменнице 1941.

⁹ Године 1962. изабран је за редовног професора.

¹⁰ За ову мапу добио је награду Народне Републике Србије.

хову документарност. На пример, на цртежу тушем, из збирке Војног музеја, „Спаљено село“, аутор бележи: „Равни 42“, или на цртежу мастилом, из Музеја револуције народа и народности Југославије, који представља жетву иза фронта, „Петровац 1942. г.“.¹¹ Када је реч о портретима, испод лика често налазимо и потпис портретисане личности, као на портретима Мила Перуниччића, Жабљак, децембар 1943, Миће Зорића, нацртаног у месту Маоче, 8. маја исте године, или свештеника Блажа Марковића, од 28. априла 1943. године, рађеног у Захуму, Мељаку. Ови листови на први поглед имају посебну документарну вредност показујући колико је репертоар његових ратних бележака богат: од портрета бораца и руководилаца, партизанских мајки, рањеника, до цртежа опустошених села, збегова, изгубљене сирочади, колона у покрету и попришта борби. Са пушком о рамену и цртачким прибором у торби, Караматијевић се прилагодио условима партизанског живота, честим променама и дугим маршевима јединица под најтежим условима. И његово уметничко изражавање, као и већине уметника-партизана, кретало се у области цртежа; графичке технике је ређе користио. Цртеж је био и најбржи и, с обзиром на околности, најприкладнији начин да се ухвати и забележи непосредан доживљај. Понекад је било довољно неколико тренутака да би се неки узбудљив приказ надахнутим линијама отео од времена и заборава. Управо такве тренутке бележио је и хронолошки низао Пиво Караматијевић. Лист „Из шесте офанзиве“, на пример, приказује погинулог партизана док лежи са каменом под главом и једва назначеном раном на грудима. Цео приказ дат је једноставним потезима пера, дочаравајући мир смрти. Или, колона која напушта бојиште, на цртежу тушем „Из пете офанзиве“, изведена сличним, лаким потезима пера, али је линија верно упила драматику тренутка. Док борци одлазе са рањеником на коњу, остају трагови борбе, делови оружја, убијени коњ, стални пратилац партизанских колона у покрету. И сам аутор у својим белешкама каже: „... па покрет, то вам је 90% партизанског живота. Покрет жена које носе храну партизанима, збегови, пренос рањеника, прелази и газови, успони — тако се живело и борило...“ Укратко, без обзира на то о коме мотиву је реч, на листовима Пива Караматијевића огледа се непосредност израза, сугестивна атмосфера догађаја. На портретима који представљају значајан део његовог ратног опуса присутна је, пре свега, карактерна и психолошка веродостојност портретисаног — реалистички приступ, било да је реч о омладинцу, борцу пролетерске бригаде, старом партизану, свештенику Блажу Марковићу, или мајци партизана са Дурмитора. Док је на лику борца ухваћена одлучност ратника и револуционара, а у портрету Блажа Марковића психолошка изнијансираност, у ликовима партизанске мајке и старог партизана дата је људска симпатија, једноставност израза и

¹¹ Каталог изложбе *Пиво Караматијевић 1912—1963*, Дом ЈНА, од 27. јуна до 15. јула 1974. године. Предговор: Ђорђе Илић.

става. Дескриптиван опис, извесна лакоћа у вођењу линије којом описује појединости обасјавајући их интимним лиризмом — то су главне одлике Караматијевићевих ратних листова.

У каснијим, послератним радовима, он своја цртачка искуства сублимише до синтетичке стилизације. Напуштајући некадашњи прецизан, реалистички приступ мотиву, сводећи своје описе на свега неколико брзо, широко постављених линија, Караматијевић остаје и даље веран својим сећањима из година рата и револуционарне епопеје.

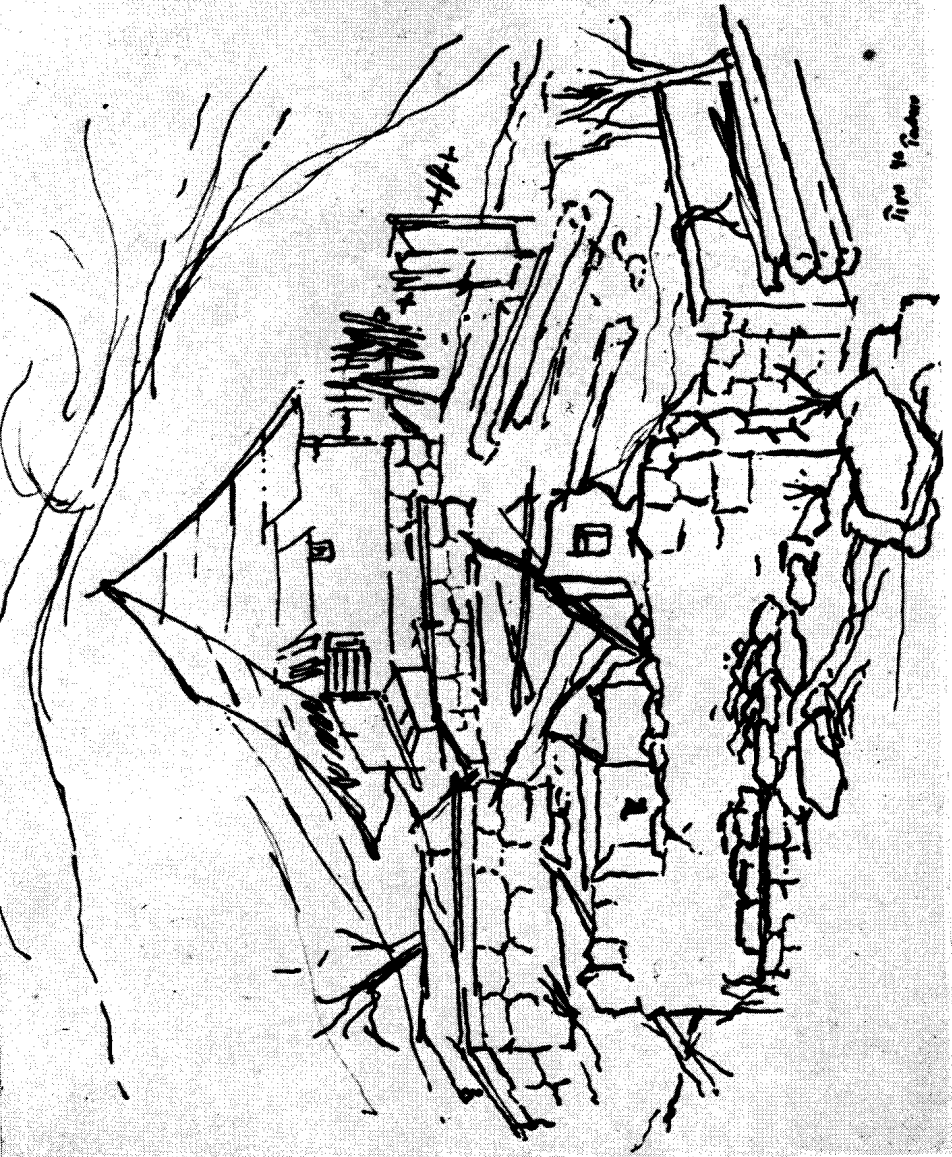
ЛИТЕРАТУРА

1. Пиво Караматијевић, *Наша ликовна уметност за време народноослободилачког рата*, „Црвена звезда“, Београд, 1950, 3—4, стр. 21—24.
2. Пиво Караматијевић, *НОБ у нашем сјећању*, „Умјетност“ 10, Година II, 1958, Загреб, стр. 1.
3. Нада Шуица, *Репродуктивна графика и графичари у НОР-у*, „Весник“ 6—7, Београд, 1962, стр. 191—222.
4. Зоран Маркуш, *Пиво Караматијевић — борац*, „Политика“, 30. VIII 1968.
5. Драгослав Ђорђевић, *Уметност у служби хуманих идеала*, „Борба“, 9. XII 1964.
6. Миодраг Б. Протић, Каталог изложбе *Пиво Караматијевић*, УЛУС, Београд, 2—10. децембар 1964.
7. Нада Шуица, *Уметност НОР-а, Југословенска уметност XX века, 1929—1950: Надреализам, Постнадреализам, Социјална уметност, Уметност НОР-а, Социјалистички реализам, Музеј савремене уметности*, Београд, 1969, стр. 65—67.
8. Миодраг Б. Протић, *Пиво Караматијевић (1912—1963), Српско сликарство XX века*, књига друга, Београд, 1970, стр. 379.
9. Ђорђе Илић, Каталог изложбе *Пиво Караматијевић 1912—1963*, Дом ЈНА, Београд, од 27. јуна до 15. јула 1974.
10. Љиљана Константиновић, *Југословенска уметност у народноослободилачком рату 1941—1945*, Музеј савремене уметности, Београд, 1975, стр. 14—21.
11. Ебид Хасанагић, Каталог изложбе *Пиво Караматијевић*, Цртежи, графике и акварели, РУ „Пиво Караматијевић“, Прибој на Лиму, 15—20. I 1979.
12. Крешимир Ижаковић, Каталог изложбе *Пиво Караматијевић*, Музеј Првог засједања АВНОЈ-а, Бихаћ, Дом ЈНА, 26. IX 1979.
13. Љиљана Константиновић, Каталог изложбе *Ликовни уметници-педагози — учесници у народноослободилачком рату: Првослав-Пиво Караматијевић, Душан Мишковић, Историјски музеј Србије, Педагошки музеј*, Београд, 1981.

PIVO KARAMATIJEVIĆ — ARTIST AND COMBATANT

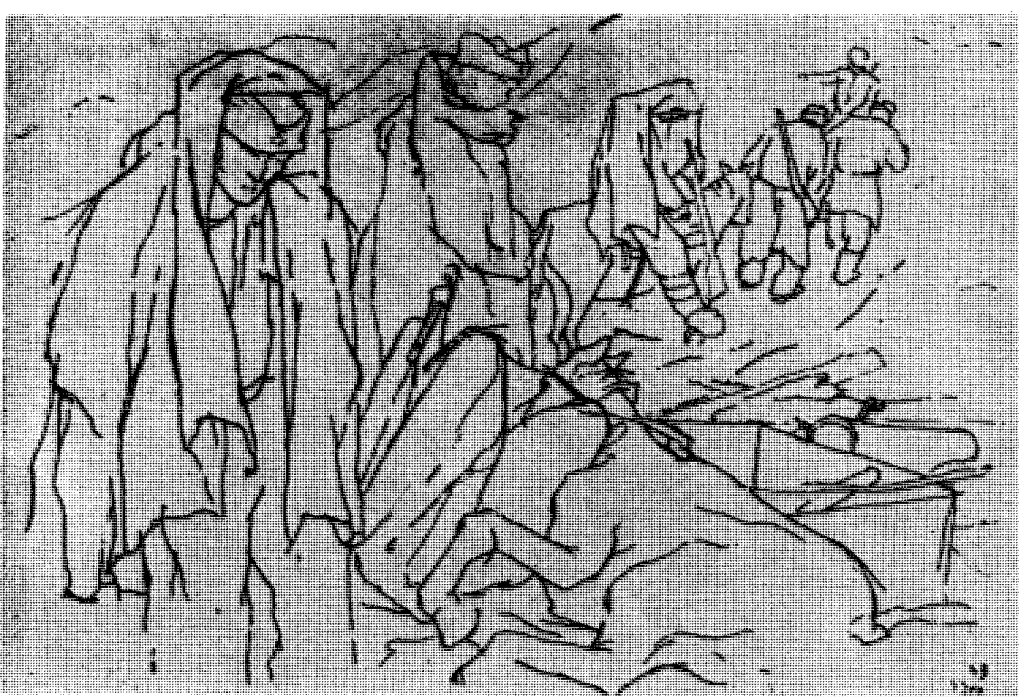
Tendencies occurred in Yugoslav art and demands were formulated in the 1930s that art become a medium for the social, revolutionary transformation of the country. Amongst the personalities of that time who, with their graphic prints, shed critical light on contemporary social relations was Prvoslav Pivo Karamatijević (1912—63) with his maps 'Sandžačka stvarnost' (Sandžak reality), 1933 and 'Zemlja' (Land), 1938. They depict the laborious life of the Sandžak peasant, his poverty and his unbreakable bond with the land which feeds him. This process of Karamatijević's artistic engagement in work on prewar prints continued and developed in the People's Liberation War and Revolution. He joined the Zlatar Company of the People's Liberation Army in July 1941. His name is woven into many artist-Partizan activities. As one of the members of the first Partizan painters' atelier in Užice, in November 1941, he took part in a placard exhibition there. Together with Ismet Mujezinović and Vojo Dimitrijević, he exhibited placards in Foča on 1 May 1942.

In winter 1942, Pivo Karamatijević was to be found in western Bosnia — Bosanski Petrovac, Drvar, Drinići. He took part in the glorious but bloody battles on the Neretva and Sutjeska rivers. Towards the end of the war, in summer 1944, he spent a short time in a Partizan base in southern Italy. Upon returning home, Karamatijević came to liberated Belgrade, where he held various posts. He lectured in free drawing at the Belgrade Faculty of Architecture. As one follows the wartime curriculum vitae of Pivo Karamatijević, one sees that as a painter and graphic artist he engaged in comprehensive propaganda activity (among other things he contributed to the Partizan press: 'Borba', 'Proleter', 'Naša žena', 'Pobjeda', the Bulletin of Supreme Headquarters, etc.). However, he always managed to find time and put down in his sketchbook everything that excited him as a man and as an artist. His wartime works to be found in this particular diary are mainly small-format drawings in ink or India ink. This diary is of special interest in that virtually every drawing is signed, giving date and location, which increases its documentary value. The repertoire of wartime motifs is rich: portraits of fighters and leaders, of the women who sheltered and fed Partizans and who were known as 'Partizan mothers', the wounded, deserted villages, refugees, lines of fighters on the move and scenes of battle. Regardless of motif, the works of Pivo Karamatijević have a directness of expression, a specific atmosphere surrounding events. The main characteristics of Karamatijević's wartime prints are their descriptive outline, the ease of line which describes and encompasses more or less detail, imbuing them with intimate lyricism. In his postwar works he sublimates his drawing experience to the point of synthetic stylization, but always remains true to the wartime experience and memories.

Пиво № 12

Пиво Караматијевић: Слалено село, 1942. туш

П. Караматијевић: *Из пете офанзиве*, 1943, туш

П. Караматијевић: *Из шесте офанзиве*, 1943, туш

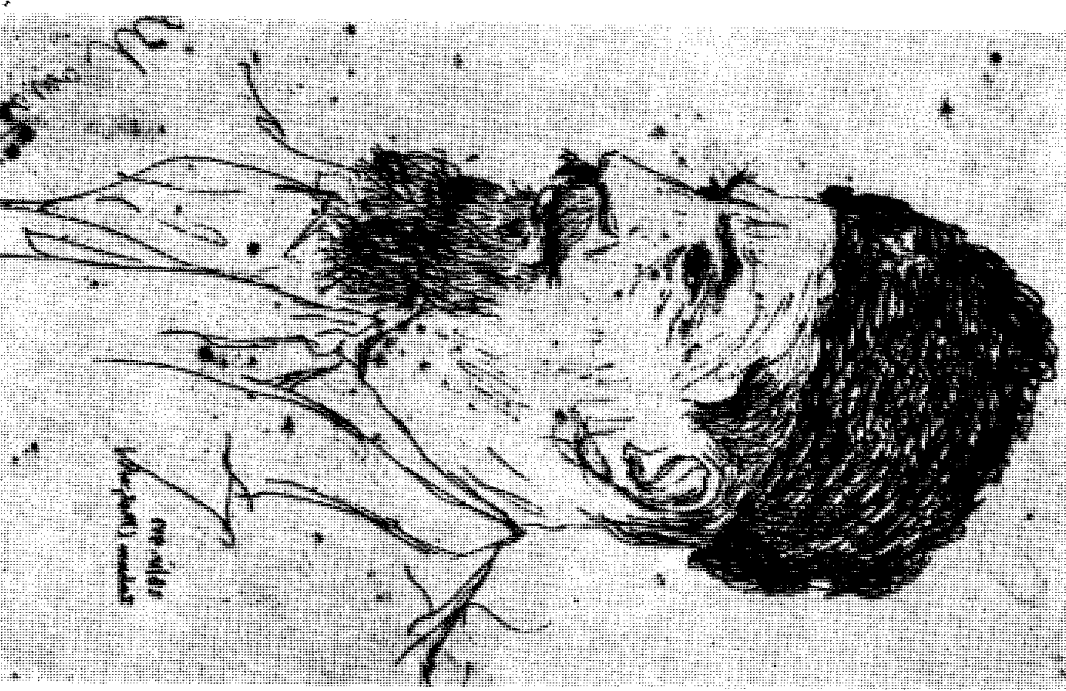
П. Караматијевић: Бањава у Петровцу, 1942, линорез

П. Караматијевић: Стари партизан, 1943, туш

П. Караматијевић: Умлаоци — борац Друге пролетерске,
1943, туш

П. Караматијевић: Поп Влажо Марковић, 1943, туш